

УДК 343.213.5+343.31

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.53>**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ****Острогляд О.В.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
<https://orcid.org/0000-0003-0003-3075>

Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану законодавчого аспекту кримінально-правової політики в умовах воєнного стану.

Ситуація часткової правової невизначеності, що виникла у зв'язку з агресією Російської Федерації, потребує змін до чинного кримінального законодавства, які б передбачали відповідальність за співпрацю з окупантом, а також відповідальність осіб, які вчиняють дії, спрямовані на власне збагачення в умовах воєнного стану, а також дії, спрямовані на послаблення держави в цей же час.

Звичайно певні норми були присутні в Кримінальному кодексі України з часу його прийняття, але отримали нове уточнене застосування. Частина ж таких необхідних змін була внесена в Кримінальний кодекс України в березні цього року. Проте, складний час в якому перебуває Україна та Верховна рада, як законодавчий орган, призвели до того, що є певні труднощі, в більшості технічного характеру, що призводять до ускладнення застосування таких норм.

Застосовуючи внесені зміни варто враховувати час набрання чинності такими змінами, а також те, що певні діяння, вчиненні в умовах воєнного стану, зовнішньо схожі на кримінальні правопорушення, насправді можуть бути обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння (наприклад, крайня необхідність). Окремі норми підлягатимуть коригуванню за умови більш сприятливих обставин.

Пропонується використовувати, за винятком особливих випадків, узагальнюючий термін – держава-агресор.

Зрозуміло, що нормами березня поточного року, зміни до Кримінального кодексу України не обмежаться. Частина з них вже напрацьовується в комітетах. Мова йде про необхідні зміни міжнародного кримінального та гуманітарного права, що дадуть можливість притягнути до відповідальності учасників агресії проти України.

Ключові слова: воєнний стан, диверсія, державна зрада, колабораціонізм, агресор, окупація, набрання чинності. 5–10 ключових слів чи

словосполучень, жодне з яких не дублює назву статті.

Ostrohliad O.V. Criminal law policy in wartime: the legislative aspect.

The article is devoted to the analysis of the current state of the legislative aspect of criminal law policy in martial law.

The situation of partial legal uncertainty caused by the aggression of the Russian Federation requires changes to the current criminal law, which would provide for responsibility for cooperation with the occupier, as well as the responsibility of those who commit actions aimed at their own enrichment in martial law, as well as actions aimed at weakening the state at the same time.

Certainly certain norms have been present in the Criminal Code of Ukraine since its adoption, but have received a new revised application. Some of these necessary changes were made to the Criminal Code of Ukraine in March this year. However, the difficult times in which Ukraine and the Verkhovna Rada, as the legislature, find themselves, have led to some difficulties, mostly of a technical nature, which complicate the application of such norms.

Applying the changes should take into account the time of entry into force of such changes, as well as the fact that certain acts committed under martial law, outwardly similar to criminal offenses, may in fact be circumstances that exclude criminal wrongdoing (eg, extreme necessity). Certain rules will be subject to adjustment under more favorable circumstances.

It is proposed to use, except in special cases, the general term - the aggressor state.

It is clear that the amendments to the Criminal Code of Ukraine will not be limited to the norms of March this year. Some of them are already being worked out in committees. We are talking about the necessary changes in international criminal and humanitarian law, which will make it possible to bring to justice the participants in the aggression against Ukraine.

Key words: martial law, sabotage, treason, collaborationism, aggressor, occupation, entry into force..

Постановка проблеми. Як вказує Є.О. Письменський «країни, території яких перебували (або знаходяться досі) під окупацією, неодмінно стикаються з проблемою взаємодії своїх громадян з окупантом, надання йому допомоги, сприяння у його діяльності на окупованій території тощо» [4, с.3]. Крім того коли країна перебуває в стані війни, часто правоохоронні органи не можуть в повній мірі реагувати на прояви злочинності, що викликає в певних осіб відчуття безкарності. Таке відчуття призводить до вчинення кримінальних правопорушень з використанням воєнного стану.

Саме тому, коли 24 лютого 2022 року (справедливо сказати, що в цей час ці зміни відчули всі на території України і не тільки, а насправді війна триває з 2014 року) життя українців та України змінилося назавжди через початок війни проти нашої держави Російською Федерацією, виникло питання, як реагуватимуть положення діючого Кримінального кодексу України на ситуацію, що швидко змінюється, яка призводить до нових викликів і загроз? Зрозуміло, що в таких умовах багато суспільних процесів зупинилося, багато прискорилося, виникли нові виклики, на які потрібно реагувати. Саме тому багато акцентів змістилося в бік кримінально-правової політики під якою варто розуміти – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами [3, с. 102].

Стало зрозуміло, що потребує перегляду частина кримінально-правових заборон в частині доповнення чи уточнення певних дій. Виявилось, що джерела кримінально-правової політики (Конституція України, Закони України тощо. Дет. див. Острогляд О.В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України [2, с.10]) також змінили акценти. Якщо раніше в більшості Закони України розглядалися, як джерело кримінально-правової політики, через призму бланкетних норм, то тепер ми маємо окремі Закони, які безпосередньо є такими, як от Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3.03.2022 р.

Зміни, які було внесено протягом останніх тижнів до Кримінального кодексу України, були очікуваними, але певні з них викликають обґрунтоване побоювання на рахунок можливості використання в майбутньому, крім того технічні аспекти набрання ними чинності також потребують аналізу.

Стан опрацювання цієї проблематики. Положення, що стосуються кримінально-правової політики, змін до кримінального законодавства звичайно були і є предметом дослідження ба-

гатьох науковців. Що ж до дослідження питань колабораціонізму, то тут слід відзначити працю саме Є.О. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис». Зміни ж, які були проголосовані 3 березня 2022 року, через їх новизну фактично не досліджувалися на науковому рівні.

Метою статті є юридичний аналіз змін до Кримінального кодексу України, що були внесені за останній період, на рахунок дотримання положень юридичної техніки, можливості застосування та зворотної сили кримінального закону.

Виклад основного матеріалу. Перший тиждень активної фази війни показав, що суспільству не достатньо тих норм, що вже містить кримінальне законодавство, потрібні інші, що більш жорстко реагуватимуть на порушення в умовах воєнного стану, а деяких в нашому законодавстві просто ще немає (на необхідність прийняття яких неодноразово наголошували науковці протягом останніх років. Деякі вже навіть проголосовані в ВРУ, але до цього часу ще не підписані та неоприлюднені, як от Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права №2689, передано на підпис ще в червні 2021 р.). Тому, Кримінальний кодекс України, наскільки це можливо в таких умовах, піддався ревізії. 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла 14 законів та одну постанову, для врегулювання відносин, що змінилися внаслідок війни (<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/220149.html>).

Для розуміння важливості підписання цих документів Президентом і подальшого їх оприлюднення, варто подати таблицю, як це відбулося з цими законами, які внесли зміни до Кримінального кодексу України, оскільки, якщо відкрити чинну редакцію Кодексу на сайті ВРУ, можна побачити такі, наприклад, записи: «Стаття 161 в редакції Закону № 1707-VI від 05.11.2009; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1519-VII від 18.06.2014, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 2110-IX від 03.03.2022». Чи означає, що дана стаття підлягає в такій редакції застосуванню з 3 березня? Ні. Тому, в кожному випадку застосування норм зі змінами, потрібно відкривати Закон, яким ці зміни вносилися, щоб отримати відповідь на питання з якого часу і на які відносини він поширює свою дію.

№ з/п	Назва Закону України	Які зміни чи доповнення вносить	Дата прийняття	Дата набрання чинності
1.	Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану	Статті 111, 113	3.03.2022	7.03.2022
2.	Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України	П. 22 Розділ II «Прикінцеві та перехідні положення»	3.03.2022	7.03.2022
3.	Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство	Статті 185, 186, 187, 189, 191, 432	3.03.2022	7.03.2022
4.	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	Статті 55, 96-3, 111-1.	3.03.2022	15.03.2022
5.	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції	Статті 161 435-1, 436-2	3.03.2022	16.03.2022

До речі відповідно до ч. 6 ст. 3 ККУ «Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення».

Серед прийнятих Законів, варто виокремити ті, що в більшій мірі стосуються саме кримінального законодавства:

- Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) (реєстр. №5144). Яким передбачено доповнення Кримінального кодексу України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка передбачає відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором. Максимальний строк покарання – 15 років позбавлення волі, або довічне позбавлення волі з позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 15 років з конфіскацією майна. До даної норми фактично немає зауважень, оскільки її прийняттю передувала тривала законодавча робота. Кілька попередніх законопроектів було відхилено, їх короткий аналіз здійснено Є. Письменським [4, с. 44-52].

- Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відпо-

відальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» (реєстр. №7116). Передбачає можливість довічного позбавлення волі за державну зраду (раніше до 15 років позбавлення волі), а також таке ж покарання за диверсію в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. За ці дії, відповідно до змін статті 86, особа, винна у їх вчиненні, не підлягає амністії. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану такі зміни викликані необхідністю посиленої боротьби з такими проявами, оскільки стало очевидним, до чого вони можуть привести.

- Закон про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство (реєстр. №7124). «Законом посилено відповідні покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених. А також внесено зміни та доповнення до ст. 185 «Крадіжка», ст. 186 «Грабіж», ст. 187 «Розбій», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України, якими кваліфіковано дані діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану за ч. 4 відповідних статей»

(<https://www.rada.gov.ua/news/razom/220175.html>). Тобто, наприклад, за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану наставатиме покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Ці зміни, до кримінальних правопорушень проти власності, були очікуваними, що пояснюється рядом причин. По-перше, норма, яка передбачає відповідальність за посягання на власність в умовах воєнного часу, має бути зрозумілою населенню (пояснення наявності обтяжуючих обставин на разі є незрозумілим і зайвим для суспільства). Суспільство не хоче залишати вирішення питання відповідальності чи звільнення від такої на розсуд судів. По-друге, порівняно незначні санкції, на думку окремих громадян, за такі прояви, призводять до самосудів над «магнатолами».

На сьогодні всі ці зміни набрали законної сили (питання чому то розтягнулося в часі від 7 березня до 16 – залишимо до мирного часу). Виникає лише одне питання, як будуть карати тих, хто вчиняв такі і інші діяння до 7 березня (16 березня – залежно від закону)?

На таких осіб будуть поширюватися норми, діючі на момент вчинення ними протиправних дій, які також є дієвими та досить суворими, оскільки Кримінальний кодекс передбачає певні особливості, а саме: відповідно до п.11 ст. 67 Кримінального кодексу України, обставиною, яка обтяжує покарання є «вчинення злочину з використання умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Це означає, що в умовах воєнного стану покарання судом буде призначатися ближче до верхньої межі санкції, наприклад, за грабіж, поєднаний з проникненням у житло, якщо таке діяння було вчинено до 7 березня, це до 8 років позбавлення волі. Якщо ж особа продовжить, наприклад, свою діяльність на шкоду України і після 7 березня, то покарання вже наставатиме згідно діючих нині норм.

Зміни ж внесені до Розділу II «Прикінцевих та перехідних положень» у вигляді доповнення пунктом 22 такого змісту: «22. Цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»» фактично в цьому аспекті уточнюють окремі положення розділу VIII ККУ «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння».

Окремою групою змін до Кримінального кодексу України, стоять норми, які також було проголосовано 3 березня 2022 року у вигляді Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», які набра-

ли чинності 16 березня. Цим Законом було внесено зміни до ст. 161, а також Кодекс доповнено статтями 435-1, 436-2.

Проаналізуємо ці норми на можливість майбутнього застосування.

Якщо взяти статтю 161, то можливі дискусії включених змін, в більшості вирішує примітка до цієї статті, хоча незрозуміло чому, серед всіх передбачених ознак порушення рівноправності, було пояснено лише одну.

Стосовно статті 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» диспозиція ч. 1 якої викладена наступним чином: «Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї», то тут заперечень більше. Як на сьогодні вже відомо РФ, як мінімум, використовує для агресії і територію, і технічні можливості Республіки Білорусь, а також не виключено втягування до воєнних дій на боці РФ і інших країн, тому дана стаття в такому випадку матиме обмежене застосування, якщо військовослужбовець України здійснюватиме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії інших держав.

Подібні ж зауваження можна висловити до статті 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», диспозиція якої викладена як: «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» у випадку приєднання до агресії РФ інших держав, що потребуватиме подальших змін до цієї статті.

Якщо у випадку зі статтею 436-2 логіка законодавця зрозуміла через необхідність вказівки на початок агресії саме 2014 роком, то в статті 435-1 можна було використати підхід включеної статті 111-1, де використано більш узагальнююче поняття «держава-агресор».

Висновки. На підставі викладеного, можна зробити ряд висновків та узагальнень:

- при застосуванні кожної з норм Кримінального кодексу України, зміни, доповнення чи включення яких відбулися на підставі прийнятих 3 березня 2022 року законів, потрібно уточнювати час набрання чинності такими змінами;

- норми статей 435-1, 436-2 ККУ потребуватимуть уточнення, оскільки окремі їх положення мають обмежене застосування і на сьогодні, але напевно це питання буде відкладено до інших часів;

- прийняті зміни забезпечують належний правовий механізм для притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупантом, а також тих, хто використовує військовий стан для власного збагачення. Проте окремі норми, які вже проголо-

совано, але не підписано, а також інші, що стосуються міжнародного кримінального та гуманітарного права, ще потребують включення до Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України. За станом на 7 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Острогляд О.В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник [в схемах та визначеннях, практичні завдання] 3-тє вид., переробл. та допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 340 с.
3. Острогляд О.В. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. №4(44). 2020. С. 99-103.
4. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.